

CERCETĂRI ÎN DOMENIUL CALITĂȚII VIEȚII ÎN AMERICA DE NORD

În volumul II/1985 al lui „Annual Review of Sociology” este publicat studiul cercetătorilor K. F. Schuessler și G. A. Fisher intitulat „Cercetarea calității vieții și sociologia”. Studiul constituie o densă sinteză a cercetărilor efectuate între 1975 și 1985 în Statele Unite și Canada. Considerăm că reluarea în paginile revistei noastre a principalelor idei cuprinse în studiu va fi utilă cercetătorilor noștri prin cel puțin trei elemente: posibilitatea de a compara rezultatele obținute, preluarea unor negații metodologice și evidențierea unor posibile noi domenii de investigație. Vom rezuma așadar acest studiu (pe care îl putem considera de referință); nu numai din economie de spațiu vom renunța la trimiterile bibliografice, ci și pentru că ele sînt, din păcate, inaccesibile cercetătorului român. Cei interesați le pot găsi în materialul de bază.

Note istorice. Calitatea vieții (C.V.) s-a constituit într-un câmp de cercetare începînd din 1960. În această perioadă exista un climat general de opinie favorabil studierii C.V. Dacă termenul apare pentru prima dată în 1979, conceptul are o istorie mai lungă. Preocuparea pentru o viață bună este probabil la fel de veche ca și civilizația.

Definirea calității vieții. În formularea unei definiții, cei mai mulți specialiști sînt de acord că termenul *calitate* are înțelesul de *grad*, acesta luînd valori de la înalt la scăzut, de la bun la rău. Mai multe divergențe există asupra termenului „viață”. Tendința dominantă este de a-l restrînge la viața mentală, însă uneori apare concepția conform căreia C.V. include condițiile înconjurătoare. În studiile empirice are loc o pendulare între latura obiectivă și cea subiectivă a vieții. În general însă condițiile înconjurătoare sînt concepute ca împiedicînd sau facilitînd C.V., nu ca generatoare ale sale. Prin viața mentală se înțelege de obicei satisfacția sau o stare înrudită, cum ar fi sentimentul bunăstării, satisfacția față de viață, fericirea. Alte stări mentale atașate C.V. includ, sentimentul de iubire și auto-realizare rezultat din relațiile interpersonale; percepția valorii vieții; un amestec dinamic de satisfacții produse de libertatea față de foame și sărăcie, posibilitatea dezvoltării personale, împlinire și stimă de sine.

Pentru a se distinge între satisfacția generală (sau fericirea) și satisfacția față de ceva anume se vorbește de obicei despre satisfacția globală și satisfacția într-un domeniu anumit. Deși C.V. e definită ca sentiment de bunăstare, se preferă studierea ei în domenii specifice, datorită relevanței crescute pentru politica socială. Tendința e vădită în termeni cum ar fi calitatea vieții urbane, calitatea vieții în muncă, calitatea vieții familiale.

De obicei, termenii de C.V. și bunăstare au întrebuințări intersanjabile C.V. poate să însemne lucruri diferite pentru marele public și pentru oficialități și consultanții lor. Măsura în care natura multidimensională a C.V. poate primi un statut științific rămîne incertă. Termenul funcționează într-un sens metoteoretic desemnînd cercetarea îndreptată spre obiective politice. Poate de asemenea fi folosit retoric pentru a crea o atitudine favorabilă față de o oficialitate publică sau cauza acesteia. Dar o definiție precisă și universală rămîne de elaborat.

Măsurarea calității vieții. Măsurile C.V. sînt denumite indicatori ai C.V., întrucît conceptul nu se pretează măsurării directe, iar cercetarea C.V. și concepția indicatorilor sociali au o origine comună. Se face distribuția între indicatorii obiectivi și cei subiectivi ai C.V. Primii înregistrează condiții observabile, presupuse a fi cauze ale C.V. Ceilalți constau în răspunsuri la întemi ai anchetelor și măsoară sentimentul satisfacției, al fericirii sau atitudinii conexe. Măsurile subiective provin mai ales din sociologie și psihologia socială, domenii în care în ultimii zece ani s-au bucurat de mai multă atenție decît cele obiective.

Una din primele scale elaborate a fost cea referitoare la modul în care este perceput mediul. Ea a adus la lumină problemele care în general sînt legate de scalarea atitudinilor : care este variabila latentă măsurată ? Măsurătoarea se referă la această variabilă și nu la alta ? Cît de fiabilă este, în sensul repetabilității ?

S-a considerat rezonabilă ponderea scorurilor satisfacției specifice fiecărei activități cu timpul afectat acesteia și combinarea scorurilor ponderate într-un indice unic. Deși atractive în principiu, scalele bazate pe timpul afectat au dezavantajul practic de a cere ca subiecții să efectueze înregistrări ale timpului petrecut în fiecare activitate și să evolueze fericirea pentru fiecare din ele.

S-a elaborat un chestionar de măsurare a stării de spirit generale. Subiecții își caracterizează viața prezentă prin opt scale de diferențiere semantică ; scorurile obținute au o fiabilitate ridicată și corelează semnificativ cu măsurile globale ale fericirii și satisfacției.

Alt indice al C.V. utilizează indicatori obiectivi extrași din datele de recensămînt. Indicatorii au fost aleși astfel încît să reflecte C.V. medie — definită ca satisfacție subiectivă — a locuitorilor din 120 de „zone statistice metropolitane standard”. Indicatorilor li s-au acordat scoruri pozitive sau negative în funcție de legătura lor teoretică cu C.V. Un sistem complex de pondere a fost folosit atît pentru combinarea indicatorilor individuali în indici parțiali pe domenii, cît și pentru combinarea acestora în indicele general al C.V.

În studiul realității măsurilor subiective, cercetătorii s-au bazat în principal pe trei tehnici : compararea grupurilor presupuse a avea C.V. diferite ; metoda încrucișărilor ; repartizarea variației scorurilor între componentele acestora.

C.V. avînd mai multe aspecte, fiecare putînd fi reprezentat de măsuri diferite, este de așteptat ca să fie inegal corelate, uneori chiar relativ independente. Studiile referitoare la corelația dintre scalele C.V. permit următoarele generalizări : în funcție de măsura C.V. folosită, (a) o persoană sau un grup poate fi clasificată mai sus sau mai jos ; (b)

predictorii pot explica mai mult sau mai puțin din carența C.V.; (c) tendințele în timp ale C.V. pot fi de creștere sau de scădere.

Multe din aceste probleme de măsurare provin din caracterul de variabilă latentă al C.V., deci nemăsurabilă. În literatură nu există un consens clar asupra indicatorilor ce trebuie folosiți, nici dacă aceștia trebuie să fie obiectivi sau subiectivi. De asemenea, studiile asupra C.V. nu au pus clar problema schimbării fiabilității măsurării, deși există metodologii pentru acesta. Performanțele reduse ale scalelor C.V. utilizate curent pledează cel puțin pentru experimentarea metodelor de scalare mai sofisticate care au fost dezvoltate recent.

Studii empirice ale calității vieții. Un mare număr de variabile au fost corelate cu C.V., astfel încât să se determine măsura în care satisfacția sau fericirea sînt afectate de intervențiile politice comparativ cu elementele structurii sociale care sînt virtual indiferente față de intervenția guvernamentală. În contextul acestui obiectiv C.V. este considerată variabila care trebuie explicată (dependentă) în cele mai multe studii, dar uneori este tratată ca variabilă explicatorie (independentă).

Variabilele independente uzuale — vîrstă, sex, venit etc. — au fost de obicei corelate cu măsurile subiective ale C.V. S-a analizat contribuția statului socioeconomic, a participării sociale și a schimbării relațiilor interpersonale asupra sentimentului de satisfacție; cea mai importantă s-a dovedit a fi schimbarea relațiilor interpersonale. Alte studii au stabilit că, cu cît crește adecvarea veniturilor (fie ca măsurată obiectiv), cu atît crește C.V. (măsurată global sau specific). E interesant că asocierea subiectivă a veniturilor s-a dovedit a fi un predictor mai bun al sentimentului de satisfacție decît cea obiectivă.

Un alt studiu a arătat că femeile care se așteaptă să muncească și atunci cînd nu vor mai avea nevoie de bani au o mai mare satisfacție față de viață decît celelalte, deci studiile care pun în legătură statutul de angajat cu satisfacția față de viață vor trebui să includă percepția nevoilor ca variabilă de control. De altfel, s-a demonstrat că diferențele în ce privește C.V. între grupările socioeconomice se reduc dacă se controlează diferențele de trebuințe.

Punîndu-se în legătură comportamentul religios cu satisfacția față de viață s-a stabilit că importanța acordată credinței este cel mai puternic dintre predictorii luați în considerare.

De multe ori, s-a stabilit asocierea dintre statutul marital și C.V. de nivel redus. Analiza mai amănunțită a datelor a demonstrat contribuția căsătoriei la fericirea generală, dar prezența copiilor are un puternic efect contrar. Educația reduce și ea satisfacția maritală.

O atenție deosebită s-a acordat regiunilor cu dezvoltare economică redusă. Diferențele în ceea ce privește satisfacția față de viață exprimată de subiecții din aceste regiuni cu cei din regiunile dezvoltate sînt în general nesemnificative. Acest efect este atribuit așteptărilor mai reduse.

Un capitol aparte îl constituie studiul calității vieții populațiilor defavorizate: bătrîni, bolnavi cronici, grupuri etnice minoritare. În aceste cazuri, statutul socioeconomic s-a dovedit a afecta direct sănătatea fizică și numai indirect, prin intermediul acesteia, bunăstarea psihică.

Mai multe studii internaționale au avut ca obiect efectele diferitelor sisteme politice asupra C.V. Astfel, o comparație între Canada și Statele Unite, din acest punct de vedere, a fost net în favoarea Canadei. Se poate ca aceste rezultate să fi fost influențate de faptul că în perioada respectivă (1964—1974), C.V. s-a îmbunătățit în Canada, în timp ce în Statele Unite a fost în declin. Un alt studiu a avut în vedere 9 țări, dovedind că există similarități de modele de C.V., dar că aceste similarități sînt mai puternice între cele 8 țări vest-europene decît între ele și Statele Unite. Un chestionar privitor la satisfacția față de comunitate s-a aplicat în Springfield (Illinois) și în Aix-en-Provence; locuitorii din Springfield au fost în general mai satisfăcuți în toate privințele, diferențele putînd însă fi puse în seama diferențelor culturale dintre stilurile verbale.

Uneori, C.V. apare ca variabilă independentă. Astfel, e de așteptat că o C.V. scăzută să determine o înclinație către protestul politic; datele au infirmat această supoziție. Cînd s-a încercat predictibilitatea integrării sociale prin satisfacția față de diferite domenii, s-a stabilit că legătura e slabă, satisfacția față de viața de familie avînd incidența cea mai puternică.

Utilizarea indicatorilor subiectivi a permis extragerea unor concluzii interesante, dar a făcut foarte puține lucruri care să poată fi utilizate de către factorii politici. C.V. apare ca fiind asociată mai ales relațiilor interpersonale la nivelul grupului primar. Pe de altă parte, schimbările de structură socială (ex. urbanizarea) s-au dovedit a avea un anume efect asupra C.V., însă rămîne ca cercetările să explice aparentul declin al C.V. locuitorilor urbani de după 1960. Se poate anticipa că viitoarele studii se vor concentra mai mult asupra tendințelor C.V. și vor încerca să pună în evidență legăturile dintre structura socială și procesele interacționale care dau sens C.V.

Studiile comparative sînt importante prin lumina în care pun condițiile sociale corelate cu emergența C.V. ca preocupare publică și asupra programelor numite să o îmbunătățească. Din această literatură pot fi extrase două principale generalizări: Prima este că preocupările privind C.V. se intensifică pe măsură ce se micșorează timpul și energia reclamate de îndeplinirea principalelor cerințe de trai. A doua, soluțiile pentru îmbunătățirea C.V. diferă de la un grup la altul în funcție de importanța acordată schimbării individului sau sistemului. Grupurile minoritare tind să accentueze schimbarea sistemului, în timp ce autoritățile se concentrează asupra schimbării individuale.

Teoretizări despre calitatea vieții. Abordărilor psiho-sociale le e caracteristică punerea în evidență a omului psihologic (în opoziție cu omul economic). Acesta are sentimentul bunăstării atunci cînd trebuințele pe care le resimte sînt destul de reduse. Sentimentul bunăstării capătă o valență negativă atunci cînd trebuințele nu sînt satisfăcute. C.V. cuprinde totalitatea sentimentelor de satisfacere a trebuințelor, fie ele puternice sau slabe, negative sau pozitive. Mecanismele de tranziție și satisfacere a trebuințelor este presupus a fi conținute în zestrea genetică a lui *Homo sapiens*, însă interacțiunile sociale canalizează modul de acționare a acestei mașinării prin modele predeterminate cultural.

Caracteristica definitorie a abordărilor fenomenologice este insistența asupra inefabilității esențiale a efectului care caracterizează incidența la nivel individual a C.V. Într-o asemenea concepție, C.V. ar consta în auto-evaluare, care la rîndul său rezultă din interacțiunea eului cu ceilalți. Imaginea despre sine, mai degrabă decît satisfacția, este elementul-cheie al acestei interacțiuni. Personalitatea alienată are o imagine despre sine defavorabilă; cea sinergică are una avantajoasă. Imaginea sinelui este simțită, însă nu comunicată verbal prin categorii ca iericire sau satisfacție. Totuși, ea poate fi dedusă prin reducții la teste non-verbale.

Teoriile economice pun accentul pe procesele prin care indivizii alocă în mod rațional resursele pentru a-și realiza trebuințele, prin aceasta „producînd” utilitate sau satisfacție. Economistii caracterizează problema alocării resurselor în termenii maximalizării utilității, date fiind constrîngerile legate de disponibilitatea și perisabilitatea de substituire a resurselor; ei au dezvoltat o metodă generală de modelare a procesului de maximizare. A fost construit un întreg sistem de calcul în care nu dolarii, ci timpul constituie unitatea principală de măsurare a fluxurilor. Se remarcă două categorii de rezultate ale sistemului. Prima cuprinde satisfacțiile rezultate din alocarea timpului, numite „beneficii ale procesului”. A doua cuprinde evaluări de stare, adică nivelurile stocurilor și contextelor care le posedă sau le utilizează indivizii. A doua categorie trebuie să nu depindă de prima. Includerea sa în model reprezintă o substanțială distanțare față de teoria convențională a funcției de producție economică, permițînd întregirea C.V. cu elemente care nu rezultă din procesul „economic”.

Perspectiva ecologică este colectivă prin faptul că vede lumea fizică și pe cea socială ca întreg, sau concepe lumea cu aspectele ei fizice și sociale. În această perspectivă, C.V. este un element dintr-un proces general în care fiecare element este subiect al influenței din celelalte elemente C.V. depinde de habitat în sens larg, însă habitatul se schimbă ca răspuns al eforturilor făcute de oameni pentru a-și îmbunătăți C.V. Deci abordarea ecologică este centrată asupra interconexiunilor dintre lucruri.

Calitatea vieții și politica socială. Impactul cercetării C.V. asupra politicii sociale este important datorită prezumției tacite că efortul de cercetare se justifică prin contribuția așteptată în politică. De aceea, cele mai multe articole conțin măcar cîteva paragrafe referitoare la dilemele etice și costurile economice implicate de rezultatele lor.

Rezultate bazate pe diferite măsuri de C.V. pot implica politici contradictorii. Orice politică presupune costuri și beneficii, și acestea sînt arareori distribuite echitabil pentru fiecare persoană. Asemenea constatări sugerează că recomandările politice sînt influențate mai mult de folosirea socială și economică decît de conținutul rezultatelor cercetărilor în domeniul C.V.

Viitorul cercetării sociologice. În timp ce majoritatea sociologilor sînt interesați de programele de îmbunătățire a bunăstării națiunii, relativ puțini au practicat cercetarea C.V. ca atare. Probabil că unii vād în acest concept o diversiune față de nedreptatea și discriminarea din societatea americană. Alții poate că nu sînt interesați să-și îndrepte cercetările asupra C.V., preocupîndu-se de sociologia strict și-

ințifică. Probabil că mulți consideră că cercetările lor pot fi continuate cu ajutorul conceptelor sociologice tradiționale și văd un avantaj mic sau nul în a analiza variabilele dependente ca aspecte ale C.V.

Probabil că în următorul deceniu numărul sociologilor preocupați de acest domeniu va crește. Unii doar vor aprofunda cercetările asupra bunăstării subiective, dar alții vor ataca probleme fundamentale, ca de exemplu: în ce măsură fericirea și satisfacția sint „producții” individuale și în ce măsură sint ele răspunsuri individuale la situațiile percepute? În ce măsură pot fi manipulate aceste sentimente prin terapii mentale și emoționale, fără schimbarea corespunzătoare a situației sociale individuale? Cum sint interconectate sentimentele vieții sociale (fericirea, satisfacția, neputința și alienarea) și înțelegerea adecvată a complexului atitudinal sugerează modificarea definiției C.V.? Cum se poate face legătura între procesele sociale de macro-nivel și sentimentele sociale de micro-nivel? În sfârșit, este de așteptat ca sociologii să experimenteze unele din noile metode de scalare, precum și metode alternative de a schimba C.V. în timp.

MIRCEA KIVU